

Güncel Dinî-Siyasî Meseleler Üzerine Yazılar

● Yunus İBRAHİMOĞLU^a

^aİslam Mezhepleri Tarihi AD,
Şımak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Şımak

Received: 16.01.2018
Accepted: 05.02.2018
Available online: 04.09.2018

Correspondence:
Yunus İBRAHİMOĞLU
Şımak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
İslam Mezhepleri Tarihi AD, Şımak,
TÜRKİYE/TURKEY
yunus1856@hotmail.com

Prof. Dr. Sönmez KUTLU, *Güncel Dinî-Siyasî
Meseleler Üzerine Yazılar*, Fecr Yayınları,
Ankara, 2017, s.416.

İnsanlık tarihi kadar uzun bir geçmişe sahip olan din olgusu, tarihsel süreç içerisinde toplumsal ve siyasi hayatta etkili bir kurum olarak varlık olmuş ve olmaya devam etmektedir. Günümüz toplumlarının hayatında da vazgeçilmez bir fenomen olarak kendine bir yer edinmiş olan din, birey ve toplumlar üzerinde etkisini sürdürmekte, insanları grup veya topluluklar halinde bir arada tutan bir güç olmaya ve sosyal hayatta meşrulaştırma işlevi görmeye devam etmektedir. Hatta din uğruna tartışmalar, anlaşmazlıklar ve mezhepsel çatışmalar bile olabilmektedir. Kısacası dinî inançlar, dünyamızda her zaman etkindir ve bir biçimde varlığını devam ettirmektedir. Bu olgu, toplumları yönlendirmekte, onların değişim süreçlerinde görece olumlu veya olumsuz roller oynamakta, toplumsal şartlar içinde değişen ve değiştiren bir güç olarak rol üstlenmektedir.

Günümüzde baş döndürücü bir hızla kendini gösteren toplumsal değişimler, modern toplumların dinle ilişkilerini özellikle sekülerleşme etrafında etkilemiştir. Bu etkilerin, örneğin Türkiye gibi son yüzyılda geleneksellikten modernliğe yönelen, fakat ne geleneksel kalabilen ne de tam olarak modernleşebilen ve bu ikisi arasında kararsızlık yaşayan geçiş toplumların hayatının hemen her alanında derin yankılar uyandırdığını, çelişiklere, çatışmalara ve bunalımlara yol açtığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu hızlı ve etkili siyasi, toplumsal, dini ve kültürel değişimden nasibini alan Türkiye’de, bu süreçte din, dinî değerler ve dinî kurumlar ile ilgili sorunlar bu tartışmaların odağında yer almıştır. Bunlar zihniyet çözümlenici, sorgulamacı ve eleştirel bir mantıkla incelenmektedir. Güncel dinî ve siyasî sorunlar, İslam Mezhepleri Tarihi sahasında nitelikli çalışmaların yapılmasına sebep olmuştur. Bu yazıda, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Sönmez KUTLU tarafından kaleme alınan *Güncel Dinî ve Siyasî Meseleler Üzerine Yazılar* adlı eser tanıtılacaktır.

İslam Dünyası ve Türkiye'nin güncel dinî ve siyasi meselelerine ayrılan bu eser, konuyla ilgili önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Uluslar arası alanda ülkemizin adeta ayağına vurulmuş bir pranga niteliğindeki bu dinî ve siyasi meselelerin çözümü konusunda çok önemli bir yol haritası niteliği taşımaktadır. Bu çalışma, daha önce kaleme alınmış ve çeşitli ilmî ve akademik dergilerde yayımlanmış makalelerden oluşmaktadır. Bunların yanı sıra 'Din, Birey ve Cemaat İlişkisi', '15 Temmuz Vakasının Analizi ve Eleştirisi' ve 'Din-Siyaset İlişkisi Üzerine Çağdaş Yaklaşımlar' konularını içeren üç yazı da önemi ne binaen kitaba dahil edilmiştir. Ayrıca Mezhepler ve Selefilik ile Ehl-i Sünnet üzerine daha önce yapılan kapsamlı iki söyleşi de esere ek olarak konulmuştur.

Yazar, Cumhuriyet döneminde din ve dinî kurumların, siyasi ve hukuki değişim ve dönüşümlerin odağında olduğuna dikkat çekerek din ve dinî kurumlar ile ilgili sorunları ve bunların İslam toplumdaki yansımalarını, Alevi-Sünni veya Laikçi-İslamcı ya da Şîî-Sünni kutuplaşması, Mezhepçilik, Şîî Hilal, Şîî Uyanış veya Sünni Hilal, Sünni Uyanış şeklinde başlıkları altında analiz etmiştir. Öne çıkan temel sorunlar, Türkiye'de gündemden düşmeyen ilahiyat, Diyanet ve dini gruplar, 15 Temmuz darbe girişimi, mezhepler arası çatışmalar, mezhepçilik ve çözüm yolları, Ehl-i Sünnet, Türk Müslümanlığı, Din-Siyaset ilişkisi, Selefilik ve Alevilik şeklinde sıralanmıştır. Bunlar, tarafsız ve ilmî bir şekilde incelenmektedir.

Eser, kısa bir girişin ardından üç ana bölüm, iki ek kısım ile kaynakça bölümlerinden meydana gelmektedir.

Birinci Bölüm, *Din-Cemaat İlişkisi, İlahiyat Eğitimi, Diyanet ve Türk Müslümanlığı Sorunu* ile ilgili alt başlıklardan oluşmaktadır. "Din, Birey, Cemaat" alt başlığında yazar, bireysel ve toplumsal farklılıkları tabii bir gerçeklik olarak kabul eden İslam'ın, günahsız ve masum inananlardan oluşan, suçun işlenmediği, herkesin aynı dine inandığı yeksenak bir toplum tasarlamadığını, tam aksine bireysel ve toplumsal hayatta iyiliklerin, adalet ve hakkaniyetin hakim olduğu bir toplum kurmayı hedeflediğini ifade etmektedir. Bireysel akla, toplumsal vicdana, insanın inanç hürriyetine, ortak akla, hoşgörüyeye, fikir özgürlüğüne vurgu yapan yazar, başkasının aklını hiçe sayan, din ve vicdan özgürlüğü üzerinde baskı oluşturan, bireylerin hayat hakkı ve malının dokunulmazlığa saygı göstermeyen dinî cemaatleşmeleri ve tarikatlara eleştirerek bu yapıların Müslümanlar arasında insana, insanlara, topluma ve canlılara iyilik ve hayrat konusunda bir yarış içerisinde olmaları gerekirken bunları ihlal eden faaliyetlerde yarıştıklarını ifade eder. Ayrıca dindar olmanın giderek cemaat dindarlığına dönüştüğünü, cemaatlerin kendilerinden olmayan ve kendileri gibi düşünmeyen herkesi ahlaksız, seküler ve hain olarak gördüğünü hatta cemaat mensuplarının önderlerini, şeyhlerini kutsallaştırarak Allah ile Peygamber ile her an görüşebilen şirket ortaklarına dönüştürdüklerini aktaran yazar, bu yapıların birlik ve beraberliği güçlendiren, ahlakî gelişimi sağlayan ve farklılıkları zenginlik olarak gören tasavvufi geleneği temsil edemediklerini dile getirmektedir. (s. 17-26).

"İlahiyat öğretiminde zihniyet çatışması sorununu (Bilimsellikten gelenekçiliğe savrulma)" alt başlığında, yazar, yüksek din eğitim ve öğretimin önemli bir unsuru olan ilahiyat eğitimiyle ilgili Cumhuriyet dönemindeki gelişim, değişim, dönüşüm ve kırılmaları incelemektedir. Burada zihniyet kutuplaşması, mütehasıs veya mütefennin yetiştirme, merkeziyetçilik ve tek tipleştiricilik sorunlarına değinerek ilahiyat eğitiminin yeniden yapılandırılmasıyla ilgili bir öneri ile konuya açıklık getirmektedir. Geline süreçte var olan ilahiyat programlarının tümünün yürütülmesinin imkânsız olduğunu ifade eden yazar, bu durumun üniversitesinin araştırma ve incelemeye dayalı bilimsel bir eğitimin yapılmasını güçleştirdiğini ve böylece ilahiyat fakültelerinin geleneksel bilginin aktarıldığı, bilimsel bilginin üretilmediği

kurumlar haline geldiğini savunmaktadır. Son zamanlarda benimsenen merkeziyetçi yaklaşımdan ötürü ilahiyatların kendi ihtiyaçlarına göre program hazırlama ve uygulama imkanının ortadan kalktığını belirten yazar, üniversitelere ve fakültelere gerekli özerklik verilmediği sürece ne yüksek öğretimde ne de ilahiyat öğretiminde yeniden yapılanmadan söz edilebileceğini ifade etmektedir. Yazarın ilahiyat ve yüksek din eğitimi ve öğretimi ile ilgili sorunların çözümüne yönelik önerisi ise zihniyet kutuplaşması mantığı ile değil, İslam medeniyetinde medrese tecrübesini, Cumhuriyet dönemindeki ilahiyat tecrübesini ve dünyada şu anda var olan tecrübeleri doğru okuyarak ve de toplumun ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak bu kurumların İslamî değerleri yeniden üreten ve güncelleştiren ilmi müesseseler olarak yeni yapılandırılmasıdır. (s. 27-58).

Son zamanlarda kurumlarla ilgili tartışılan konuların başında genelde ‘Diyanet-dinî cemaatler ilişkisi’, özelde ‘Diyanet-Aleviler ilişkisi’ ve ‘Diyanet-Caferiler ilişkisi’ gelmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı ve İslam içi dinî gruplarla ilişkisini mercek altına alan yazar, Türkiye’de sadece Aleviler ile Caferiler gibi mezhep ve tarikatların değil Türk toplumunun her kesimine tatminkâr ve kaliteli bir dinî hizmet sunma konusunda yetersiz olduğunu savunmaktadır. Nitekim yapılan araştırmalarda, şikayet veya taleplerin sadece Aleviler ve Caferiler için değil aynı zamanda Sünniler için geçerli olduğu ve özellikle genç neslin Diyanet’in verdiği hizmetlerin yetersizliğinden şikayetçi olduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yetersizliği ve problemlili ilişkilerinin yanında yeni sorunlara sebebiyet vermemesi için dinî düşüncüyü kontrol etmekten ziyade, din hizmetlerinin sağlıklı bir şekilde verilmesini koordine etmek, yönlendirmek ve kalitesini denetlemekle yükümlü idari-özerk bir yapıya dönüşmesinin yolları aranmalıdır. (s. 59-86).

Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte toplumsal, dinî, siyasi ve ekonomik alanlarda gerçekleştirilen köklü inkılap ve değişimlerin toplumun dinî hayatında önemli kırılmalar ve dönüşümlere sebep olmakla kalmadığını aynı zamanda geniş tabanlı bir zihniyet kutuplaşmasına da zemin hazırladığını belirten yazar, sonraki süreçte dinî değişimle ilgili Katı Laikçiler ya da İnkılapçı Batıcılar, Katı Muhafazakarlar ve Yenilikçi İslamcılar olmak üzere üç ayrı zihniyetin oluştuğunu belirterek bunların arasında meydana gelen mücadeleleri analiz etmektedir. (s. 86-114). Devamında Türk Müslümanlığı ve Türk dindarlığı konusunu ele alan yazar, Türklerin İslam’a girdikten sonra oluşturdukları kendilerine özgü İslam anlayışını ve bu anlayışın itikadî, siyasî, fikhî ve tasavvufî boyutlarını yeni bir yaklaşım ve değerlendirmeye tabi tutarak daha üst bir bakışla dinî ve ilmî düşünce boyutunu genel hatlarıyla incelemektedir. Burada analiz edilen Türklerin İslam anlayışı ve dindarlık algısında ortaya çıkan en önemli unsur Maturidîlik olgusudur. Maturidî ise İslam’ı aklî yöntemlerle yorumlayarak İslam’ı aklın kalıpları içerisinde sistemleştirmiştir. Türk Müslümanlığını anlamının yolunun insan tasavvuru ve ilmî zihniyeti kavramaktan geçtiğini ifade eden yazar, bunu da İmam Maturidî’nin insan tasavvuru analiz üzerinden yapmaktadır. (s. 115-136).

Birinci Bölüm’ün son başlığını “Tarihsel Din Söylemleri Açısından 15 Temmuz Vakasının Analizi ve Eleştirisi” konusuna ayıran yazar, olayların arka planının daha iyi anlaşılabilmesi için sahabe döneminden beri var olan ve günümüze kadar devam eden Zahirilik, Bâtınlık ve Akıl Taraftarlığı zihniyetleri hakkında önemli tespitler yapmaktadır. Devamında 15 Temmuz darbe girişiminin Batınî/irfanî söylemi benimseyen Fethullah Gülen ve cemaatine körü körüne bağlanan sivil ve askerler tarafından tertiplendiği ve buradaki kilit noktanın ise Mehdilik anlayışı olduğu vurgulanmıştır. Bu cemaatin faaliyetleri ve devlete verdikleri zarara değinen yazar, cemaat mensuplarını tutuklayarak ve görevinden ihraç ederek

sorunun kökten çözülemeyeceğini belirterek sorunun çözümüne dair önerilerini altı maddede sıralamaktadır. (s. 137-161).

İkinci Bölüm'ü "Alevilik, mezhepçilik ve Şîî-Sünnî kutuplaşması" gibi meseleler ayıran yazar, ilk olarak Cumhuriyet dönemindeki Alevi kimliği sorunu tartışmaktadır. Burada Cumhuriyet döneminde yaşanan toplumsal değişme ve kırılmalar, günümüz Aleviliğini birden fazla kimlikle tanımlamasına sebep olduğunu belirtilerek, bu kimlikler üzerinde odaklanmaktadır. Devamında Cumhuriyet döneminde yaşanan kimliklendirme ve kimlik inşasıyla ilgili bazı problemlere değinilerek sonraki süreçte Alevi kimliğinin yeniden inşasıyla ilgili süreç analiz edilmektedir. Alevi kimliği oluşturma sürecinde oluşan iki Alevi kimliğe dikkat çeken yazar, konunun kırılğanlığına dikkat çekerek sorunun anlaşılmasına ve aydınlatılmasına katkıda bulunmayı hedefleyen öneriler sunmaktadır. (s. 165-178).

İslamî uyanıştan mezhebî uyanışa evrilen sürecin tarihi arka planını sistematik bir şekilde okuyucuya sunan yazar, İslamcılık olgusuyla birlikte gelişen Şîî-Sünnî uzlaşmasının zamanla Şîîliğe karşı nasıl Sünnî-Selefi bir cepheye dönüşerek sonunda Şîî-Selefi kutuplaşmasına dönüştüğünü diğer bir ifadeyle İslami uyanış hareketinin yerini nasıl Şîî veya Sünnîlerin birbirini boğazlamaktan geri durmadığı mezhebî uyanışa bıraktığını detaylarıyla incelemektedir. Bu değişim ve dönüşümle beraber İslamî uyanış hareketi için kullanılan terimlerin de değişerek yerini 'mezhepçilik', 'mezhep çatışması', 'mezhebî uyanış', 'Şîî-Sünnî kutuplaşması', 'Şîî hilal', 'Şîî uyanış' gibi kavramlara bıraktığı tespit edilmektedir. İslamî uyanıştan mezhebî uyanışa olan evrilmenin İslam toplumları için doğuracak olan sakıncalarına değinen yazar, özellikle bunun Müslümanların birlik ve beraberliği bozarak mezhepçilik ve tefrikaya sürükleyeceği sonucuna varmaktadır. (s. 179-187). Yazar devamında Şîî uyanış fikri ve geleceği ile ilgili değerlendirmelere yer vererek konuyla ilgili önemli noktalara işaret etmektedir. İslamî uyanış veya İslamî hareket kavramlarının yerini artık mezhebî uyanış ve mezhepçilikle ilişkili kavramlara bıraktığı da vurgulanmaktadır. Yazar, özeldir Orta Doğu'da genelde İslam dünyasında son on yılda yaşanan olayları analiz ederken her bir kavram ve onunla ilişkili olguları incelemek yerine onlardan en sık kullanılan ve tartışmaların odağında yer alan 'Şîî uyanış' olgusunu, Veli Nasr'ın konuyla alakalı temel iddiaları ile onlar etrafında lehte ve aleyhte yazılanlar üzerinden analiz etmeyi tercih etmiştir. Özellikle Şîî uyanışın kullanıldığı anlam ve manaların neler olduğu, ne zaman başladığı, bireysel ve toplumsal düzeydeki yansımaları ve İslam toplumlarını nasıl etkileyeceği konuları tartışılmıştır. Ayrıca Şîî uyanış olgusu, Veli Nasr'ın konuyla ilgili yazdığı kitap, makale ve söyleşilerden hareketle ve ona yazılan eleştiriler çerçevesinde analiz edilmiştir. (s. 189-249).

İkinci Bölüm'ün son başlığı "Müslümanlar arasında barışı tehdit eden mezhep çatışmasının temel dinamikleri ve çözüm yolları" konusunu tahlil etmektedir. Yazar, konuyu çözümleyici ve eleştirel bir yaklaşımla ele almaktadır. Burada yazar, Müslümanlar arasındaki Şîî-Sünnî ya da Şîî-Selefi cepheleşmesinde Şîî cephenin liderliğini ve hamiliğini İran'ın, Sünnî-Selefi cepheninkini ise Suudi Arabistan'ın üstlendiği tespitinde bulunmaktadır. Yazar bu başlık altında, günümüzde Müslümanlar arasında gittikçe yayılan ve içinde çatışma potansiyelini barındıran genelde mezhepçiliğin, özeldir ise bunun toplumsal ve siyasi düzlemde bir tezahürü olan Şîî-Sünnî çatışmasının mahiyetini, sebeplerini, kendine özgü iç ve dış dinamiklerini ve İslam dünyasının daha küçük parçalara bölünmesine, maddi ve manevi gücünün beyhude olmasına sebebiyet verecek, tüm Müslümanları içine alacak geniş ölçekli muhtemel bir Şîî-Sünnî çatışmasının nasıl engellenebileceğini tartışmaktadır. (s. 251-291).

Yazar kitabın Üçüncü Bölüm'ünde "Peygamber algısı, din-siyaset ilişkisi ve insan hakları sorunu"nu ele almaktadır. Birinci başlığı Hz. Peygamber'i anlayabilmede tarihsel Muhammed ile menkıbevi Muhammed'i birbirinden ayırmanın önemine ayıran yazar, İslam Peygamberi Hz. Muhammed'i doğru anlamının önünde büyük bir engel oluşturan Menkıbevi Muhammed tasavvuru üzerinde durmaktadır. Rivayet malzemesinden hareketle iki ayrı Hz. Muhammed tasavvuruyla karşı karşıya olduğumuzu belirten yazar, Hz. Muhammed'in tarihsel-beşerî kişiliğiyle ilgili özellikleri maddeler halinde sıralayarak Allah'ın vahyine muhatap olmuş bir beşer olduğuna dikkat çekmektedir. (s. 295-314). Devamında çağdaş İslam düşüncesinde din-siyaset ilişkisi üzerine yaklaşımları çeşitli açılardan analiz eden yazar, klasik kelimî ve fikhî kaynaklarda 'din-siyaset ilişkisi' tartışmalarının, Hz. Muhammed'in kendinden sonra devlet başkanı (imam) olarak birini tayin edip etmediği, devlet başkanı olacak kişilerde aranan şartlar, halifelik'in meşruiyeti ve benzeri konular etrafında odaklandığı belirtilmektedir. Yaşanan siyasi ve toplumsal değişimi iyi okuyan bazı Müslüman mütefekkirlerin, verili durumdan hareketle din-siyaset ilişkisi konusunda sosyolojik, hukukî ve kelimî adını verdiğimiz birbirinden farklı yaklaşımların geliştirildiği ifade edilerek bunlardan sosyolojik yaklaşımı Ziya Gökalp'ın, hukukî yaklaşımı Seyyid Bey'in, kelimî yaklaşımı Ali Abdurrazık'ın ve kelimî-hukukî yaklaşımın Muhammed b. Tavî et-Tancî'nin temsil ettiği belirtilmiş ve bu yaklaşımlar tek tek ele alınarak incelenmiştir. (s.315-326). Yazar Üçüncü Bölümü, sivil toplumun güvencesi olarak İslam'da insan hakları konusu tartışmasıyla bitirmektedir. Burada İslam'da temel insan hak ve özgürlüklerinin neler olduğu ve nasıl korunması gerektiği konusunda bazı tespitler yaptıktan sonra bunların sivil toplumun oluşturulmasındaki rolü üzerinde durulmuştur.

Eser üçüncü bölümden sonra konuyla alakalı faydalı bilgiler içeren 'Mezhepler ve Selefilik Üzerine Söyleşi' ve 'Ehl-i Sünnet Üzerine Söyleşi' ile sona erdirilmiştir.

Sonuç olarak; Sönmez Kutlu'nun yukarıda kısaca tanıtmaya çalıştığımız bu eseri, Türkiye'nin ve İslam Dünyası'nın gündemini sürekli meşgul eden dinî-siyasî sorunları, siyasi, toplumsal, dinî ve diğer cephelerden kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. İzlenen metodoloji, kullanılan dil ve üslup itibarıyla oldukça özgün, yaratıcı ve ilmî bir çalışmadır. Bu eserin, İslâm Mezhepleri Tarihi alanında daha önceden bilimsel toplantılarda sunulan bildirileri bir araya getirip bazı ilavelerle okuyucuya sunması, araştırmacıların işini de kolaylaştırmıştır. Genelde İslam dünyasında ve özelde Türkiye'de İslam ortak paydasının güçlendirilmesinde ve İslam düşüncesinin yeniden inşa edilmesinde, bu çalışmanın önemli katkılarda bulunacağı kanaatindeyiz.